

عَنْجِ مُحَمَّدٍ عَلِيِّ بْنِ

الْأَمَامِ

نُوشْتَه

د کتر موضیه مَسْتَدِرِاد

انتشارات اطلاعات

تهران - ۱۳۹۷

سرشناسه: محمدزاده، مرضیه، ۱۳۳۷ -
 عنوان و نام پدید آور: علی بن محمد علیه السلام امام هادی / نوشته مرضیه محمدزاده.
 مشخصات نشر: تهران: اطلاعات، ۱۳۹۷
 مشخصات ظاهری: ۴۱۶ ص.:
 شابک: 978-600-435-090-7
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص ۳۵۵
 موضوع: علی بن محمد (ع)، امام دهم، ۲۱۲ - ۲۵۴ ق.
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ع ۸ م ۳ / BP۴۹
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۸۳
 شماره کتابشمار ملی: ۵۱۹۴۶۲۱

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت جنوبی، روزنامه اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۹۵۳۱۱۱
 تلفن: ۲۹۹۹۳۴۵۵-۶
 فروشگاه مرکزی: بزرگراه حقانی، روبروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه اطلاعات، تلفن ۲۹۹۹۳۶۸۶
 فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، روبروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۴

علی بن محمد (ع) امام هادی

نوشته دکتر مرضیه محمدزاده

ویراستار: الفسانه قارونی
 حروف نگار: زهره حلوانی
 صفحه آرا: رحیم رمضان
 خوشنویسی عنوان: استاد جلیل رسولی
 طراح جلد: امیر حریری فروش
 حروف نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

چاپ اول: ۱۳۹۷
 قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۵-۰۹۰-۷ ISBN: 978-600-435-090-7

Printed in Iran همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست

پیش گفتار ۱۱

فصل اول: زندگی تاریخی امام هادی (ع)

بخش اول / طلوع خورشید ۱۹

پدر ۱۹

مادر ۱۹

ولادت ۲۰

کُنیه و القاب ۲۰

شمایل ۲۲

نقش خاتم ۲۲

همسر و فرزندان ۲۲

شهادت ۳۴

بخش دوم / نصوص و دلایل امامت ۳۵

بخش سوم / سیره عملی امام هادی (ع) ۴۰

منش ۴۰

علم و دانش ۴۲

انفاق و بخشش ۴۳

۴۵	زهد و پارسایی
۴۵	کار و تلاش
۴۶	عبادت
۴۶	جهاد
۴۷	بخش چهارم / کرامات امام (ع)
۶۲	بخش پنجم / اوضاع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی عصر امام (ع)
۶۲	حاکمان معاصر امام هادی (ع)
۷۸	مسائل سیاسی عصر امام هادی (ع)
۹۱	فعالیت های سیاسی - اجتماعی امام (ع)
۹۲	مسائل فرهنگی عصر امام هادی (ع)
۹۷	بخش ششم / سازمان و کال
۹۷	بررسی اجمالی و کال از امام هادی (ع)
۱۰۲	وکالت در عصر امام هادی (ع)
۱۱۴	پراکندگی شیعیان در شهرهای ایران در عصر امام (ع)
۱۲۱	بخش هفتم / اصحاب و راویان احادیث امام (ع)
۱۲۱	تربیت شاگردان و افراد شایسته و برجسته در جامعه اسلامی
۱۲۴	اصحاب و راویان احادیث امام هادی (ع)
۱۶۳	بانوان صحابی امام (ع)
۱۶۶	بخش هشتم / غروب خورشید
۱۷۰	بخش نهم / تاریخچه بقعه و آستان عسکریین
۱۷۱	تاریخچه بقعه و آستان عسکریین
۱۷۷	علما و بزرگان مدفون در سامراء

فصل دوم: زندگانی معرفتی امام هادی (ع)

۱۸۱	بخش اول / عقاید
۱۸۱	توحید
۱۹۰	نبوت

۱۹۱	 امامت
۱۹۷	 جبر و تفویض
۱۹۷	 رساله جبر و تفویض
۲۲۳	 بخش دوم / قرآن و تفسیر
۲۲۳	 قرآن
۲۳۲	 تفسیر
۲۴۴	 بخش سوم / فقه
۲۴۸	 منابع احکام
۲۵۱	 آموزه‌های فقهی امام (ع)
۲۶۴	 بخش چهارم / احکامی و فقهی عصر امام (ع)
۲۶۵	 غلات
۲۸۴	 بخش پنجم / امام (ع) و حوزه‌های معارف دینی
۲۸۴	 علم‌آموزی و تفقه در دین
۲۸۶	 مناظرات
۲۸۷	 پرسش و پاسخ
۲۸۹	 بخش ششم / امام (ع) و آموزه‌های اخلاقی
۲۸۹	 آموزه‌هایی درباره تخلق به مکارم اخلاق و پرهیز از رذایل
۲۹۰	 دینداری
۲۹۴	 ویژگی‌های مورد تأکید امام (ع) در سلوک با مردم
۲۹۷	 ناهنجاری‌های تربیتی و اخلاقی، اخلاق نکوهیده
۳۰۱	 بخش هفتم / عبادات و ادعیه
۳۰۱	 امام (ع) و فرهنگ دعا و زیارت
۳۱۱	 دعای امام هادی (ع) در مواقع مختلف
۳۳۴	 حرز امام (ع)
۳۳۸	 بخش هشتم / امام (ع) در نگاه معصومین (ع) و اندیشمندان
۳۴۵	 بخش نهم / تکمله
۳۴۵	 کتاب‌نامه امام هادی (ع)

۳۵۵.....منابع و مأخذ

۳۶۹.....فهرست‌ها

www.ketab.ir

پیش گفتار

از زمانی که مویا، به قدرت رسیدند تا وقتی که هلاکوخان بساط قدرت آخرین خلیفه عباسی در بغداد را برچید، همیشه نگرانی مشروعیت مهم‌ترین دل‌مشغولی خلفای اموی و عباسی بود. هر کوششی را می‌کردند تا مبنای محکمی برای مشروعیتشان پیدا کنند. رقیب حربه‌ای در دست داشت که آنان به هیچ ترتیبی نمی‌توانستند آن را به‌دست آورند: وراثت و وصایت؛ مردم این مشروعیت را برای فرزندان فاطمه (س) اثبات می‌کردند و همین نکته سبب شکست خلفا را آزار می‌داد. آنان به هر راهی متوسل می‌شدند تا با این ذهنیت جامعه را ریزه کنند و چون تنها رقیب مشروع خود را سادات حسنی و حسینی می‌دانستند، از کوچک‌ترین اقدامات آنها نمی‌گذشتند.

عباسیان در آغاز سده دوم هجری به نام بازگرداندن حکومت اسلامی و سپردن زمامداری به خاندان پیامبر اکرم (ص) با شعار «الرّضا من آل محمّد» خلافت را به‌دست گرفتند و با تکیه بر تبلیغ به نفع علویان، حکومت را تثبیت کردند و دعوی زنده کردن سنت رسول‌الله (ص) را داشتند و برای به‌دست آوردن دل دوستداران خاندان آن حضرت، ستم‌هایی را که سفیانیان و مروانیان بر آنان روا داشتند، یادآور می‌شدند، اما آنان خطر واقعی برای حکومت‌شان را از سوی عموزادگان علوی خود احساس می‌کردند. چه، آنان به لحاظ پایگاه معنوی و استدلال به مراتب نیرومندتر و به لحاظ خویشاوندی به پیامبر اکرم (ص) نزدیک‌تر بودند. بنابراین برای علویان دعوی خلافت

بسی موجه‌تر می‌نمود، به‌ویژه آنکه در میانشان افراد بسیار شایسته‌ای یافت می‌شد که با برخورداری از بهترین صفات از علم و درایت و عمق بینش در دین و سیاست، به راستی در خور احراز مقام خلافت بودند. علاوه بر آن احترام و سپاسی بود که مردم در ضمیر خود نسبت به آنان احساس می‌کردند و در برابر صفات برجسته، رفتار بی‌نظیرشان و ارجمندی و پاکدامنی آنان سر تعظیم فرود می‌آوردند.

خلفای عباسی از نخستین روزهای قدرت گرفتن‌شان به‌خوبی میزان نفوذ علویان را درک کرده و سخت به وحشت افتاده بودند. آنان چون حکومت خود را استوار ساختند، بیش از امویان بر هاشمیان ستم کردند. در واقع سختگیری آنان به فرزندان پیامبر اکرم (ص) و آزار شیعیان آنان از امویان کمتر نبود. پس مشخص شد مقصود کسانی که خود را خلیفه رسول‌الله (ص) می‌خواندند، حکومت بود نه اجرای حکم دین و عبادت؛ آنگاه از آنان دیده شد با آنچه پیش از رسیدن به خلافت وعده می‌دادند، مخالف بود. بسیار این حقیقت را دریافته بودند که علویان در نزد مردم محبوب‌اند، لذا همه سعی خود را بر کار می‌بردند تا آنان را از صحنه سیاست بیرون برانند و بدین وسیله نفوذ و نیرومندی‌شان را محدود گردانند.

امام هادی (ع) در هشت سالگی، امامت رسید و این پدیده گرچه برای شیعیان به خاطر امامت امام جواد (ع) در هفت سالگی ناآشنا نبود، اما زمانی گذشت تا با این حقیقت انس گیرند. آن حضرت در نوجوانی به کمالات پدرش مبتلا شد. فقها و دانشمندان شیعه که بیشترین احتیاط را درباره امامت داشتند، به آن بزرگوار مراجعه کردند و با نهایت کنجکاوی، در امر امامت بررسی و دقت کردند و چون دلایل قطعی بر امامت آن حضرت در نظرشان ثابت شد، آنگاه اعتقاد پیدا کردند و چنان نبود که به صرف عواطف و احساسات چنین عقیده‌ای پیدا کنند. آنان از امام هادی (ع) علوم و معارف مختلف را سؤال کردند و آن حضرت به همه آنها پاسخ داد، از این رو به امامتش گرایش یافتند و این خود باعث فزونی ایمان و یقین بر درستی عقیده‌شان شد، زیرا امام ناگزیر باید دانشمندترین فرد روزگار خود باشد و در این مورد تفاوتی بین صغیر و کبیر ایشان نیست.

به راستی از امام هادی (ع) آن قدر فضل و دانش و مهارت در علوم قرآن و سنت بروز کرد که باعث حیرت افکار عقلای زمان و دانشمندان شیعه شد. مدت امامت

حدود ۳۴ ساله ایشان که در میان ائمه معصومین علیهم‌السلام یکی از طولانی‌ترین دوران امامت به‌شمار می‌رفت، هرچند تنگناها و مشکلاتی به همراه داشت، اما آنچه از ایشان دیده شد بالاترین اخلاص بود که نسبت به حق ابراز می‌شد. او راهنمای حکمت و عدالت اجتماعی در میان مردم بود. در تمام مدت عمرش کسی درباره او نگفت که در برابر گرایشی از گرایشهای نفسانی سر تسلیم فرود آورده باشد، بلکه تنها اطاعت پروردگار را بر هر چیزی مقدم داشت و با عشق به او شبها را به عبادت و راز و نیاز می‌گذرانید. ایمان به خدا در اعماق جان و ژرفای وجودش ریشه دوانده بود، به‌طوری که از ارزش‌ترین ویژگی‌ها و روشن‌ترین فضایل او شده بود؛ با وجود این عمق مشکلات ایشان نیز، مانی به وضوح دیده می‌شود که به خلفای معاصر آن حضرت توجه کنیم:

امامت امام هادی (ع) در عصر معتصم (حکومت: رجب ۲۱۸ق)، برادر مأمون عباسی آغاز شد و در دوران واثق (حکومت: ۲۲۷ق)، فرزند معتصم ادامه یافت، اما اخبار مهمی از آن حضرت در این در دوره خلافت که پانزده سال به طول انجامیده است، وجود ندارد، فقط از زمان حکمت‌ش و وکل به بعد است که گفته شده در ۲۰ سالگی در مدینه چنان مورد توجه بودند که والی مدینه احساس خطر کرد و متوکل را از آن باخبر ساخت و نخستین اخبار امامت ایشان را زمان خلافت متوکل (حکومت: ۲۳۲ق) شنیده می‌شود، بنابراین می‌توان حدس زد که خلفا تا چه میزان بر شیوه‌های رفتاری ائمه معصومین علیهم‌السلام و میزان تأثیرشان لایزال بر گریه‌های علوی آگاه بوده‌اند، چنان‌که در برخی تحلیل‌ها مطرح شده است نباید صرفاً عراقی‌ها را همچون زوال هیبت و عظمت دولت عباسی در این عصر یا خوشگذرانی و عیش و گسترش خودکامگی و بیدادگری را سبب غفلت ایشان از دشمنان سیاسی و البته مخالفان فکری‌شان بدانیم، به خصوص با توجه به این امر که این عصر یعنی نیمه اول قرن سوم هجری، شکل‌گیری پی‌درپی جنبش‌های علوی و غیر علوی است که سبب واکنش متقابل خلفا بوده است، ضمن آنکه خود این جنبش‌ها در واکنش به اعمال خلفایی همچون متوکل روی می‌داده است. اعمالی همچون ویرانی حرم حسینی در کربلا، شیعیان را به شدت خشمگین کرد. این امر نشان می‌دهد که اگر خلیفه‌ای دست به اقدامات تحریک‌آمیز نمی‌زد و شیعیان را با توهین‌های مکرر خویش دل‌آزرده

نمی‌کرد، واکنش گاه و بی‌گاه ایشان را نیز مشاهده نمی‌کرد، چنان‌که در عصر خلافت شش ماهه منتصر پسر متوکل (حکومت: ۲۴۸ - ۲۴۷ق)، شاهد هستیم که چون تا حدی به اهل بیت علیهم‌السلام علاقه‌مند بود و شیعیان را آزار نداد؛ در این زمان کسی از علویان نیز دست به قیام نزد

امام هادی (ع) یگانه نمونه جبهه مخالف با حکومت عباسی و یکی از طلایه‌داران جانبازی در برابر طغیان و ستمگری بر این امت بود. آن حضرت در عصر متوکل با تدبیری مناسب و موضع‌گیری‌های حکیمانه با همه دشواری‌ها مبارزه کرد و شیعیان را به بهترین شکل ممکن رهبری و هدایت فرمود. به راستی موضع منفی ایشان در برابر پادشاهان زمان به سختی و صلابت ممتاز بود، با هیچ‌یک از آنها ارتباطی به هم نزد و پیوسته ز آنان دوری می‌کرد و همین فاصله گرفتن از ایشان، امری بود که باعث کینه‌توزی آنان شد. در منزل و ستیز با او را در دل گرفتند و با شدت و قساوت هرچه بیشتر با آن حضرت مدله کردند.

دوران حیات امام اکبر از حوادث خوفناک بود. آشکارترین آنها تسلط ترکان بر تمامی شئون حکومت و در انحصار گرفتن اموال عمومی و دولتی است. سلطه ترکها چنان گسترده بود که هیچ نفوذ را اقتداری برای خلفای عباسی باقی نماند و آنان از دخل و تصرف در امور داخلی و خارجی بی‌گنا بودند و هر یک از ایشان که ترکان از وی راضی بودند، در خلافت باقی می‌ماند و سر کسی که ترکان از وی ناخرسند بودند، معزول یا کشته می‌شد و همین امر سرزمین‌های اسلامی را با بحرانیهای سختی مواجه می‌ساخت، زیرا ترکان مردمی دور از مدنیت بودند و از لطنت و مدیریت جامعه آگاهی نداشتند.

در عصر اختناق عباسیان و نفوذ ترکان، امام هادی (ع) به فعالیت خود به شکل‌های مختلف ادامه می‌داد. یکی از مهم‌ترین ابعاد زندگی آن حضرت، فعالیت‌های علمی و فرهنگی ایشان بود. امام (ع) از راههای مختلف و در قالب سخنان، نوشته‌ها، نامه‌ها و شرکت در مجالس مناظره به پرسش‌ها و حتی شبهات به وجود آمده پاسخ می‌داد. آن حضرت در این مدت به صورت کاملاً مخفیانه سازمان وکالت را که جد بزرگوارش امام کاظم (ع) بنیان نهاده بود، در نواحی چهارگانه جغرافیایی جهان اسلام توسعه داد. به نظر می‌رسد علت تأسیس چنین سازمانی گذشته از فضای حاکم بر

روابط امام و پیروانش، تمهید و مقدمه‌چینی امام هادی (ع) به‌خصوص و دیگر ائمه عصر و کالت به نحو عمومی برای عصر غیبت باشد، عصری که قرار است این سازمان ناهویدا جانشین امام و وظایف او شود؛ البته تشکیل این سازمان نیمه‌پنهان مانع از آن نبوده است تا امام (ع) در برخی مسائل فراگیر که در آن عصر رواج یافته بود، موضع‌گیری کند، از این‌رو در کنار تلاشهای سیاسی امام رویکردی فقهی را در برابر مذاهب اربعه رایج که به دست خلفا رسمیت نیز یافته بود، آغاز کرد.

به هر حال زندگی امام هادی (ع) سرشار از پایداری در راه حق و عدم تزلزل در حوادث بلاطم روزگارش بود. او در خط مستقیم سیره و هدایت پیامبر اکرم (ص) و امیرالمؤمنین (ع) حرکت کرد. در این راه سختی‌ها و رنجهای بسیاری از طاغوت‌های عصر خود دید و تحمل کرد، متوکل عباسی بر آزار و شکستن حرمتش اصرار فراوان داشت. او ظلم و بی‌احتیاسی ر ح‌ق امامی می‌گذاشت که به اعتراف همه راویان، دانش بی‌نظیر الهی برخوردار بود و داناترین مردم به معارف بلند الهی و قرآنی به شمار می‌آمد و در زمینه اخلاقی و سلوک الهی نیز در عصر خود یگانه بود. چنین نیست که شیعه، امامی از خاندان پیامبر اکرم (ص) را کوی‌تورانه تقدیس کند، بلکه با مستندات و ادله محکمی که در اختیار دارد، پیروی از ایشان را برگزیده است. ایمان شیعه بلکه ایمان همه مسلمانان به وجوب مودت و پیروی از اهل بیت (ع) از عمق معارف اسلام و ژرفای رسالت رسول خدا (ص) گرفته شده است. این فرموده خدای سبحان درباره اهل بیت علیهم‌السلام است که می‌فرماید: «قُلْ لَا أَشْتَكُكُمْ خِيَةً جَرَأًا أَلَا الْمَوَدَّةُ فِي الْقُرْبَى» (شوری/۲۳) و هر مسلمانی را ملزم می‌کند تا به ریسمان مودت و محبت ایشان چنگ زند و از آنها پیروی کند تا از هرگونه انحراف و گمراهی در امان باشد.

این کتاب در دو فصل تقدیم خوانندگان می‌شود:

فصل اول با عنوان زندگانی تاریخی امام هادی (ع) شامل نه بخش است که با طلوع خورشید شروع می‌شود. در بخش‌های بعد به مسائلی چون نصوص و دلایل امامت، سیره عملی و کرامات آن حضرت، اوضاع اجتماعی، سیاسی و همچنین اوضاع فرهنگی عصر امام (ع)، سازمان و کالت، اصحاب و راویان احادیث ایشان، غروب خورشید و سرانجام تاریخیچه بقعه و آستان عسکریین پرداخته می‌شود. فصل دوم نیز شامل نه بخش است و اختصاص به زندگانی معرفتی امام هادی (ع) دارد و

حیات آن حضرت از منظر علمی مورد کنکاش قرار می گیرد. این فصل با بخش عقاید شروع می شود و سپس به مسائلی چون: قرآن و تفسیر، فقه، نحله های فکری آن عصر، امام (ع) و حوزه های معارف دینی و همچنین آموزه های اخلاقی، عبادات و ادعیه، سخنان معصومین و اندیشمندان درباره آن حضرت پرداخته و بخش پایانی این فصل را کتابنامه امام هادی (ع) تشکیل می دهد.

در این تحقیق سعی شده که تمامی کتب قدیمی که درباره امام هادی (ع) نوشته شده، مورد استفاده قرار گیرد، علاوه بر آن از کتب نویسندگان جدید که به نوعی از آن حضرت سخن گفته اند، بهره گیری شده است و سعی وافر به عمل آمده که زندگانی ایشان را از بدو تولد تا شهادت مورد بازشناسی قرار دهد و از این رهگذر اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه اسلام مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد، اما هر چند در این کتاب کوشش شده است که زندگانی امام هادی (ع) از ابعاد مختلف مورد بررسی واقع شود، ولی آن را خالی از لغزش و اشکال ندانسته و چشم انتظار راهنمایی های ارزنده خوانندگان فرهیخته می باشد.

و آخِرُ دَعْوَانَا اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

مرضیه محمدزاده

اول تیر ماه ۱۳۹۶ / ۲۷ رمضان المبارک ۱۴۳۸